

Н.М. АНТОНЮК,

кандидат педагогічних наук, доцент
(Академія адвокатури України)

М.О. ВОЗНА,

кандидат філологічних наук, доцент
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УКРАЇНО-АНГЛІЙСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД АСПЕКТНОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Ключові слова: адекватний переклад, частковий еквівалент, калькування, метод компонентного аналізу, реалія, «фальшиві друзі перекладача», аналоговий переклад, описовий переклад.

З огляду на входження нашої країни в спільний європейський освітній простір перед вітчизняними перекладачами все гостріше постають питання адекватного перекладу з рідної мови термінології, пов'язаної з навчальним процесом та науковою роботою, які відбуваються у вищій школі. Такий адекватний переклад дає можливість ознайомити інші країни зі здобутками вітчизняної освіти та науки, неправильний же, неадекватний переклад викликає в кращому разі непорозуміння або ж створює викривлену уяву про те, що відбувається в українській вищій освіті.

Щоб виконати свою професійну місію, перекладач повинен не просто бути в курсі побуту, політики, філософії англomовних держав та України, але й бути обізнаним про реалії їх життя. В першу чергу це відноситься до понять, які не існують априорі у Великій Британії та США і для яких немає в англійській мові готових еквівалентів. Такі реалії можуть перекладатися в різний спосіб, наприклад, контекстуально або за допомогою аналога. Скажімо, коли говориться «колектив нашого вишу», в залежності від ситуації, можна перекласти

як «the staff», «our colleagues», «University group», «University personnel». Безперечно, одним із поширених методів перекладу для таких реалій освітньої галузі є описовий переклад, а саме: медаліст – honour student, курси підвищення кваліфікації – refresher courses або advanced training courses [2, 50].

Значний досвід авторів цієї статті в перекладі матеріалів про вищу школу з української мови на англійську свідчить про різного плану труднощі, з якими стикається перекладач в перекладі з української на англійську, серед яких необхідно назвати наступні: 1) наявність лише часткових еквівалентів для перекладу українських термінів; 2) повна відсутність еквівалентів чи навіть аналогів в мові перекладу; 3) «фальшиві друзі перекладача»; 4) укорінені в свідомості деяких перекладачів невірні варіанти перекладу українських термінів та інші труднощі. Подолання цих труднощів вбачається неможливим без глибокого вивчення світу академічної науки в англomовних країнах, його порівняння з українськими реаліями та застосування таких суто перекладацьких методів і прийомів як компонентний аналіз лексико-семан-

тичних значень слів у вихідній та цільовій мовах, підбір аналога, підбір еквівалента, описовий переклад, калькування тощо.

Лише деякі українські терміни в описуваній галузі мають прямі еквіваленти в мові перекладу, наприклад: декан – dean, професор – professor, ректор – rector. Хоча і в цих випадках сфери і частотність вживання слів можуть не співпадати в двох мовах. Скажімо, посаді ректора в Англії і в США відповідають «Chancellor» або «President», що є аналоговим перекладом. Цікаво, що «Lord Rector» в Шотландії означає голову студентської ради, який є членом Ради університету. «Rector» в потрібному нам значенні широко вживається в Європі, Південній Африці, Пакистані, Індонезії, Філіппінах, Ізраїлі. В англомовних країнах, де основне значення слова «gestor» традиційно було пов'язано з релігійною сферою, відбулося поступове витіснення цього слова на позначення першої особи в університеті на користь вже названих «chancellor» або «president» [6; 8]. В Англії «rector» історично означав голову спільноти священників, який одночасно опікувався і університетом. Адже університети і в Англії, і в Європі виникали в середні віки як осередки викладання насамперед теології і філософії, а вже пізніше й інших наук. В США, наприклад, останній ректор в Йельському університеті помер в 1745 році. Після нього ця посада стала називатися «President» [5].

Сфера вживання англійського терміна «professor» теж відрізняється від українського «професора». Застосувавши компонентний аналіз семантики цього слова, доходимо висновку, що основне українське значення «найвище вчене звання викладачів вищих навчальних закладів та працівників наукових установ, посада, яку обіймає така людина» співпадає з основним значення цього слова в британській та американській англійській [1, 995; 7, 2359]. Але американці називають словом «professor» також будь-яких вчителів середніх шкіл, викладачів закладів середньої спеціальної освіти,

які не мають докторського ступеня, не обіймають відповідну посаду. Аналогічне вживання українського «професора» можна знайти в західних українській діалектах, але його вважати нормативним не можна. Англійський чи американський «professor» займає професорську посаду, яка називається «chair», наприклад, «Chair of English Phonetics at Manchester University». На жаль, дуже часто знаходимо це слово як переклад українського «кафедра», що є абсолютно невірним: правильним перекладом для «кафедри» є «department».

До «фальшивих друзів перекладача» належить переклад українського слова «академік» англійським «academic», адже останнє означає будь-якого викладача або науковця, що обіймає вищу посаду в англійському або американському університеті, а не «члена академії наук», як це має місце в українській. Для українського «академіка» правильним перекладом є «academician». Це англійське слово є рідко вживаним і означає лише члена Королівської академії мистецтв у Великій Британії (the Royal Academy of Arts), члена Academie Francaise у Франції або членів національних академій наук у країнах колишнього Радянського Союзу [7, 11]. Члени інших академій в англомовних країнах називаються «Fellows». Тому у більшості випадків «академік» повинно перекладатися як «Fellow», що є аналоговим перекладом. «Academic», вжите як прикметник, означає «науковий, той що має стосунок до світу науки». Звідсіля очевидним є неправильність перекладу українського прикметника «науковий» як «scientific», якщо мова йде про гуманітарні науки, адже «science» означає науки точні та природничі. Так само абсолютно неправильним є переклад словосполучення «гуманітарні науки» як «humanitarian science». Правильним є переклад «the Arts» або «Humanities».

Ще одним «фальшивим другом перекладача» став усталений переклад українського «члена-кореспондента академії наук» словосполученням «corresponding

member of an academy of science», оскільки член-кореспондент в українській академії наук має дещо нижчий статус, ніж дійсний член, в той час як титул «corresponding member» в англomовних країнах може ще мати назву «Honorary Member» і означає іноземних членів академії наук, які не можуть виступати або спілкуватися особисто, а роблять це через листування (correspondence) [7, 524]. Більш правильним перекладом для «corresponding member» в українських реаліях був би «Junior Member».

Проте, можливо, найскладнішими в перекладі з української на англійську є ті терміни, які не мають не тільки еквівалентів, але й аналогів у мові перекладу, що пов'язано з неспівпадінням в системі наукових ступенів та звань або з повною відсутністю в англійській мові певних почесних звань в галузі науки і освіти, що є суто українськими реаліями. Так, чи не найскладнішим є переклад терміна «кандидат наук» англійською мовою. Прирівнювання українського наукового ступеня «кандидата наук» до англійського «Ph.D.» є, з нашої точки зору, не виправданим, адже професорську посаду в англійському або американському університеті може отримати лише людина, яка обов'язково має «Ph.D.» або аналогічний йому ступінь залежно від дисципліни. Основні такі галузі будуть: право (LLD – Doctor of Laws у Великій Британії, JD – Juris Doctor у США), медицина (MD – Doctor of Medicine) та інші галузі (Ph.D.). Професорські посади в українських університетах обіймають, в основному, доктори наук, а доценти – лише як виняток. Крім того, в англomовних країнах «Ph.D.» або аналогічний докторський ступінь є найвищим науковим ступенем, якому передують тривала наукова праця протягом мінімум 5–6 років. Тому ми пропонуємо два методи перекладу даного терміна: комбінована реномінація, тобто транскодування плюс пояснення цільовою мовою – Kandidat Nauk (a degree intermediate between a Master's and a Ph.D.) або описо-

вий переклад, який є більш компактним, але, можливо, не таким точним – a higher postgraduate degree.

Цікавим також буде відмітити, що в англomовному середовищі вчений, який має належний ступінь, обіймає і відповідну посаду («chair»), тому, на відміну від України, вчені звання і посади в англomовному академічному світі, як правило, не прийнято розрізняти.

Суто українськими реаліями є і такі почесні звання, як наприклад, лауреат державної премії, адже в англomовних країнах таких премій не існує, або заслужений діяч науки і техніки, заслужений діяч освіти та інші. В таких випадках перекладач повинен проявити креативність і запропонувати свої варіанти перекладу. Калькування може бути одним із підходів до перекладу таких реалій. Наприклад, ми пропонуємо «лауреата Державної премії в галузі ...» перекладати як «Laureate of the State Award in ...», «заслуженого діяча науки і техніки» як «Distinguished Figure in Science and Technology», «заслуженого діяча освіти України» як «Merited Worker of Education», «заслуженого працівника народної освіти» як «Honored Educationalist of Ukraine», «стипендіата Кабінету Міністрів України» як «a winner of a Scholarship of the Cabinet of Ministers» і таке інше.

На відміну від розглянутих термінів, наукове звання і посада доцента мають аналог в англomовному академічному середовищі, і цим аналогом є «Associate Professor», і аж ніяк не «Assistant Professor», що є неправильним перекладом і означає «помічника або секретаря професора». Запропонований російською діаспорою термін «docent» можна зустріти в деяких американських університетах, але він не є широко вживаним в США і є абсолютно невідомим у Великій Британії. Крім того, треба завжди пам'ятати, що основним значенням цього слова є «гід-волонтер в музеї, картинній галереї або зоопарку» [7, 725].

Деякі найнижчі щаблі посад в розглянутій галузі, без яких, проте, неможливо

увияти її існування, зокрема, лаборант, потребують до себе також уважного підходу. Адже переклад «laboratory assistant» підходить лише для природничих факультетів, а на гуманітарних факультетах цю посаду слід перекладати як «administrative assistant».

Персонал, який організує і супроводжує навчальний процес в англomовному середовищі, має назву «administrative staff». Більшість посад аналогічного плану в українському університеті мають назву «методист» з акцентом саме на методичному, а не організаційному аспекті їх діяльності. Тому українське слово «методист» в більшості випадків перекладаємо за допомогою аналога, тобто «administrator».

Крім наукових ступенів та звань, складних для перекладу, українське університетське і, ширше, академічне життя містить в собі окремі процеси та структурні одиниці, не характерні для англomовного академічного середовища, знову ж таки українські реалії, переклад яких завжди створює труднощі для перекладача. До них належать, наприклад, підготовчий факультет, якого не знайдемо у вишах англomовних країн, оскільки завдання підготовки до навчання в університеті виконують або середні школи або інші структури, які функціонують поза межами вишів. Описовий переклад буде найкращим, скажімо, «Centre for Pre-University Education». Стажування, яке проходять викладачі вищої школи в Україні, можна перекласти як «professional enhancement», а «перепідготовку спеціалістів» як «refresher courses». Слово «інститут» може перекладатися його частковим еквівалентом «institute», оскільки провівши компонентний аналіз значень цих слів за тлумачними словниками, доходимо висновку, що ці два слова мають два спільних значення: 1) вищий навчальний заклад і 2) сукупність правових норм в будь-якій галузі суспільних відносин [3, 98; 4, 323].

Деякі процеси, характерні як для України, так і для англomовного середовища,

в ментальності двох народів отримують різні акценти, а тому буквальний їх переклад є неадекватним і просто помилковим, наприклад: захистити дисертацію – це не «defend your dissertation», а «submit» або «present your thesis»; так само, як і «отримати диплом про вищу освіту» треба перекладати як «to get your degree», а не як «to get your diploma» (хоча останній варіант можливий в США). У Великій Британії «diploma», як правило, означає свідоцтво про закінчення нетривалих в часі, неакадемічних курсів, наприклад «a typing course diploma». Назви академічних робіт, що є обов'язковими для отримання кваліфікаційних та вчених ступенів, можуть відрізнятися в різних навчальних закладах і в різних англomовних країнах. Але часто українська «дисертація», кандидатська чи докторська, перекладається як «thesis» (Велика Британія), або «dissertation» (США), в той час як «dissertation» у Британії майже завжди є бакалаврською або магістерською роботою.

Крім того, хотілося би навести ще деякі варіанти перекладу, здійсненого за допомогою аналогів, часткових еквівалентів або описово, певних українських термінів в галузі вищої освіти англійською мовою: студент – college/university student, виш – higher educational establishment, юридичний інститут – law school, педагогічний інститут – teachers' training college, сесія – exam period, читацький квиток – a library card, спеціальність – major, кандидатський мінімум – written Ph.D. exams/comprehensives, опонент (на захисті) – discussant of dissertation/thesis summary.

Таким чином, переклад української термінології в галузі вищої освіти, серед якої знаходимо значний прошарок реалій, англійською мовою вимагає від перекладача глибоких культурологічних знань в цій галузі і вдумливого підходу до застосування низки перекладацьких методів і прийомів, без яких здійснення адекватного перекладу неможливе.

Список літератури:

1. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* [уклад. В.Т. Бусел] . – К.: Ірпінь: Перун, 2004. – 1440 с.
2. *Винсон Л. Синхронний переклад з російського на англійський* / Л. Винсон. – М.: Р. Валент, 2000. – 272 с.
3. *Короткий тлумачний словник української мови* [уклад. Д.Г. Гринчишин]. – К.: Радянська школа, 1978. – 296 с.
4. *Hornby A.S. Oxford Student's Dictionary of Current English*. – Oxford University Press, 2009. – 769 p.
5. *Lewis et al. Yale, Her Campus, Class-rooms, and Athletics*, 1899. – P. 445.
6. *Oxford University // Key University Officers // The Chancellor* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ox.ac.uk/about_the_university/oxford_people/key_university_officers/chancellor.html
7. *Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles (Volumes 1, 2)*. – Oxford University Press, 2002. – 3750 p.
8. *University of Cambridge // How the University works // The Chancellor* [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.cam.ac.uk/univ/works/chancellor.html

РЕЗЮМЕ

Стаття розглядає питання україно-англійського перекладу термінології в області вищої освіти в культурологічному аспекті. Вивчаються прийоми і методи перекладу реалій і так званих «фальшивих друзів перекладача» в цій області, зокрема, метод компонентного аналізу, аналоговий переклад, описательний переклад і т.д.

SUMMARY

The article researches the translation of Ukrainian terminology of higher education into English in terms of country-specific knowledge. It shows methods of translation of university-related vocabulary that has no direct equivalent and deals with so-called translators' false friends. It also demonstrates how to use the method of seme analysis in translation, and how to use analogues and descriptions in translation of such terminology.

*Рекомендовано кафедрою іноземних мов
та перекладу*

Подано 18.01.2013.